

Summaria Europensia 3/2008

Summaria Europensia käesolevas numbris käsitletakse Euroopa Liidu demokraatia defitsiidi teematikat. Demokraatia defitsiit on kontseptsioon, mille põhjustas Euroopa Liit ning tema institutsioonid ja organid, mis kannatavad demokraatia puudumise all ja on tavakodanikule on keerulise töökorralduse tõttu ligipääsmatud. Euroopa Liit püüab sellist demokraatia defitsiiti leevendada lihtsama seadusandluse, avalikkuse parema informeerimise ja kodanikuühiskonna kaasamise kaudu. Kodanikud on kaasatud Euroopa Liidu otsustamisprotsessi läbi Euroopa Parlamendi.

Allikas: Europa portaal

Märksõnad: demokraatia defitsiit (ingl. k *democratic deficit, democracy deficit*), legitiimsus, aruandekohustus

*Koostanud Margit Parts, ettepanekud ja tagasiside: Margit.Parts@nlib.ee
Toimetanud Inna Saaret*

SISUKORD

Refereeringud.....	2
Euroopa Liidu infokeskuses leiduvad raamatud.....	8
Artikleid teadusajakirjades.....	9
Artikleid Eesti väljaannetes.....	10
Üliõpilastööd.....	12
Täistekste Internetis.....	12

Refereeringud

MIKS ON EUROOPA LIIDUS DEMOKRAATIA DEFITSIIT?

Follesdal, Andreas ; Hix, Simon. Why there is a democratic deficit in the EU : a response to Majone and Moravcsik.

Journal of Common Market Studies. Vol. 44 (2006), no. 3, p. 533-562.

Euroopa Liidu uuringute juhtfiguurid Giandomenico Majone ja Andrew Moravcsik on väitnud, et Euroopa Liidus (EL) ei ole demokraatia defitsiiti. Käesoleva artikli autorid Andreas Follesdal ja Simon Hix väitlevad nendega teemal, kas demokraatia (demokraatlikule riigikorrale omane) vajab mõnes poliitika aspektis (nt poliitilist juhtimist puudutavas) vaidlustamist.

Artikkel algab mõiste demokraatia defitsiit nn standardversiooni käsitleusega. 1990. aastate keskel esitas Joseph Weiler oma seisukoha EL-i demokraatia defitsiidi viiest peamisest tunnusest: (1) Euroopa integratsioon tähendab rahvusparlamentide rolli vähenemist ja täidesaatva võimu suurenemist; (2) Euroopa Parlamendi roll on liiga nõrk; (3) valimised ei ole euroopalikud, st ei valita Euroopa tasandil; (4) EL on kodaniku jaoks nii füüsiliselt kui psühholoogiliselt kaugel; (5) Euroopa integratsioon produtseerib ideaalse poliitika mõtte pooldajaid (EL viib ellu poliitikaid, mis ei pruugi leida enamuse toetust liikmesriikides. Taoline olukord tekib otsustusprotsessi iseärasustest ja EL-i õiguse ülimuslikkusest tulenevalt. Sellist erahuvide osatähtsust EL-i otsustusprotsessis on teravalt kritiseerinud nt sotsiaaldemokraadid.).

Edasi vaatlevad artikli autorid Follesdal ja Hix detailselt Majone ja Moravcsiku lähtekohti. Majone lähtub sellest, et EL on oma olemuselt 'reguleeritud riik' (*'regulatory state'*). Majone toob võrdluseks Pareto efektiivse jaotuse. Ta leiab, et siseturg ja harmoneerimine eeldavadki pädevuse delegeerimist Euroopa tasandil. Majone seisukoht on, et EL-i poliitika kujundamine ei peakski olema demokraatlik selle mõiste tavapärasest tähendusest. Selline reguleeritus ja tsentraliseeritus välistavad lühiajalised ja kitsa ringkonna poliitilised huvid. Majone jaoks ei ole küsimus mitte niivõrd demokraatia defitsiidis kui just usalduskriisis. Ta leiab, et lahenduseks ei ole vaja fundamentaalseid reforme vaid protseduurireeglite muutmist. EL peaks muutma otsustusprotsessi läbipaistvamaks: see muudaks EL-i avalikkuse silmis legitiimsemaks ja demokraatlikumaks. Moravcsik läheb oma arutlustes Majonest veelgi kaugemale. Ta esitab vastuväited viiele demokraatia defitsiidi tunnusele. Artikli autorid annavad Moravcsiku teoreetilistest seisukohtadest põhjaliku ülevaate.

Autorid Follesdal ja Hix on seisukohal, et EL-i lepingute fundamentaalne reformimine ei ole ilmtingimata vajalik. Nende arvates on küsimus pigem selles, et on vaja poliitilisi eliite kohustada ust avama EL-i agenda suuremale politiseerimisele (nt Euroopa Komisjoni presidendi kohale kandideerimise kaudu). Artikli autorite arvates on oluline, et nii valitsused kui ka liikmesriikide ja Euroopa parteid osaleksid selles protsessis aktiivselt. Autorid avaldavad arvamust, et ilmselt lähitulevikus on Euroopa Parlamendi valimised siiski veel 'teisejärgulised'. Praegu on aga toimumas muutused: Euroopa

Parlamendi parteide ja nende rahvuslike fraktsioonide koostöö tugevneb, ent see ei ole praegu veel piisavalt tugev.

Refereerinud Kristiina Volt

PARLAMENDIKOOSSEISU VAHETUMINE DEMOKRAATIA DEFITSIIDI ALLIKANA

König, Thomas. Discontinuity: another source of the EU's democratic deficit? European Union Politics, Vol. 8 (2007), no. 3, p. 411-432.

Artiklis hinnatakse katkevust, mille kutsub esile Euroopa Liidu direktiivide kaheastmeline õigusloome protsess, ning mida peetakse üheks demokraatia defitsiidi allikaks. Direktiivid tuleb üle võtta siseriiklike õigusaktidega, kuid direktiivides sätestatud ülevõtmise tähtajad on liiga pikad. Artiklis analüüsitakse, kuidas mõjutab direktiivide ülevõtmist liikmesriigi parlamendi koosseisu vahetumine, võttes aluseks 15 liikmesriigi 20 viimase aasta andmed.

Artiklis uuritakse ühte demokraatliku valitsemise riigiõiguslikku elementi, poliitiliste volituste ja võimu ajutist piiramist, mida ei ole senini Euroopa Liidu demokraatia defitsiiti puudutavas teaduskirjanduses käsitletud. Seda on tehtud seoses võimu jaotumisega Euroopa Liidu õigusloomes, iseäranis seoses Euroopa Parlamendi kaasamisega. See aga jätab lahtiseks küsimuse, kas ja millises ulatuses praegused rahvaesindajad võivad seaduseelnõusid saata tulevastele rahvaesindajatele, kellel ei ole võimalusi blokeerida, muuta või parandada varem tehtud otsuseid. Kui liikmesriigi tasandil lõpevad rahvaesindajate volitused parlamendi laialisaatmisega või muul moel, siis Euroopa Komisjoni ettepanekuid tagasi ei võeta ning Euroopa Liidu seadusandlik protsess ei võimalda esindajate otsest kontrolli ajutiselt piirata. Kaheaastane direktiivide ülevõtmiseks ettenähtud aeg tekitab katkevuse võimaluse, sest uued rahvaesindajad on sunnitud rakendama eelmise valitsuse otsuseid ilma, et neil oleks reaalne võimalus neid muuta.

Katkevus võib tekitada veel teise demokraatia defitsiidi allika Euroopa Liidus. Katkevus on otseselt seotud diskussiooniga Euroopa Parlamendi kaasamise üle, sest õigusloome kahetasandilises protsessis ei ole Euroopa Parlament täielikult kaasatud ja valitsus võib suurendada oma võimu, varjates oma eelistusi läbirääkimistel Euroopa Liidu Nõukogus ning mööda minna parlamentidest seadusandlike otsuste tegemisel. Liikmesriigi parlamendi koosseisu muutumine võimaldab võimul laieneda ning ei parlamendi enamusel ega valijal ei ole võimalik kontrollida, kas valitsus ei tahtnud või ei suutnud esindajate eelistusi toetada.

Artiklis uuritakse empiiriliselte parlamendikoosseisu vahetumise võimalust Euroopa Liidu direktiivide väljatöötamisel ja vastuvõtmisel. Autori peamisteks eesmärkideks on välja selgitada:

1. kas ja millises ulatuses on parlamendil *ex ante* ja *ex post* võimalus teada saada valitsuse käitumisest;

2. määratleda parlamendikoosseisu vahetumisest tulenev probleemide ring koalitsiooni ja eelistuste muutumisel direktiivide rakendamisel kõikides liikmesriikides.

Lisaks vastatakse küsimusele, kas ja millises ulatuses kannatab Euroopa Liidu õigusloome parlamentaarse defitsiidi all nii Euroopa Liidu kui siseriiklikul tasandil ning kas ja millises ulatuses rakendavad teised koalitsioonid, kellel ilmselt on teised eelistused, eelmise valitsuse vastuvõetud direktiive. Lisaks võimalikele muutustele, mis on toimunud seoses valimistega, täpsustab analüüs, kas ja kui sageli on muutunud valitsuse koosseis direktiivi vastuvõtmise ja liikmesriigis vastuvõetud meetmetetest teavitamise vahel.

Uurimuses käsitletakse parlamendikoosseisu vahetumisest tulenevaid probleeme, liikmesriikide parlamentide otsese kontrolli puudumist valitsuste üle ning parlamendi osalust direktiivide seadustamises. Katkevust uuritakse empiirilisel seoses valimistega, valitsuskoalitsioonide ja eelistuste muutumisega.

Tulemused näitavad, et direktiividega seotud kahetasandiline protsess mitte ainult ei kärbi parlamendi kontrolli *ex ante* ja *ex post*, vaid annab katkevusele märkimisväärse võimaluse. Direktiivi vastuvõtmises ja direktiivis määratud ülevõtmise tähtaja vahelisel ajal toimuvad valimised ja muutused valitsuses umbes 1/3 juhtudel. Mis on veelgi tähtsam, direktiivi siseriiklikku seadusandlusesse ülevõtmise ajal muutuvad valitsuse eelistused, kuigi need muutused on reeglina seotud konkreetsete valdkondadega. Mõnedes riikides nagu Austria, Rootsi ja Prantsusmaa, leiavad aset märkimisväärsed eelistuste muutused direktiivide ettevalmistamises osaleva ja vastuvõetud direktiivi rakendava valitsuse vahel.

Kui liikmesriikide siseriiklikud süsteemid võimaldavad uutel parlamendikoosseisudel eelmise koosseisu otsuseid parandada või muuta, siis Euroopa Liidus kehtiv hääletussüsteem ei võimalda muutuseid poliitikas ja Euroopa Liidu kaheastmeline õigusloome protsess võib tekitada suurema katkevuse direktiivi vastuvõtnud valitsusesindajate ja äsjavalitud valitsuse vahel, kes peab oma eelkäija otsuseid rakendama.

Analüüsides Euroopa Liidu õigusakte, siis nähtub, et kui 1990ndate alguses võeti aastas vastu umbes viissada määrust, siis käesoleva sajandi alguseks on vastuvõetud määruste arv langenud alla saja. Samal ajal on vastuvõetud direktiivide arv viimase kahekümne aasta jooksul suhteliselt konstantne. Seega on direktiivide ning nende rakendamise tähtsus Euroopa Liidu üldises õigusloomes kasvanud. Direktiivide vastuvõtmise ja rakendamise kaheastmelises protsessis puudub parlamentaarne kontroll peaaegu täielikult. Kui Põhjamaad välja arvata, siis liikmesriikide parlamentidel ei ole valitsuse üle *ex ante* kontrolli ning direktiivi ülevõtmise faasis parlamenti enamasti ei kaasata. Analüüsi tulemused näitavad, et enamik liikmesriike kasutavad direktiivide ülevõtmisel mitteparlamentaarset instrumente ning liikmesriikide parlamentidel on vähe informatsiooni valitsuse tegevuse kohta.

Arvestades Euroopa Liidu piiratud hääletussüsteemi ja direktiivide kasvavat osatähtsust Euroopa Liidu õigussüsteemis, tekitab parlamendikoosseisu vahetumine Euroopa Liidu õigusloomes märkimisväärseid aruandlus- ja legitiimsusprobleeme. Kokkuvõtvalt arvab autor, et parlamendikoosseisu vahetumine ei tekita Euroopa Liidu õigusloomes mitte ainult uut demokraatia defitsiidi allikat, vaid suurendab ka selle bürokraatlikku iseloomu.

Refereerinud Margit Parts

KAS DEMOKRAATIA DEFITSIIT ON AINULT EUROOPA LIIDU PROBLEEM?

Zweifel, Thomas D. ...Who is without sin cast the first stone: the EU's democratic deficit in comparison.

Journal of European Public Policy. Vol. 9 (2002), no. 5, p. 812-840.

Euro kasutuselevõtt on jälle tõstatanud küsimuse, kas Euroopa Liidu (EL) institutsioonid on piisavalt vastutavad Euroopa elektoraadi ees ja kas majanduslik integratsioon edestab poliitilist. ELi kritiseerijad väidavad, et EL kannatab demokraatia defitsiidi all.

Nende argumendid on järgmised:

- 1) ELi institutsioonid, eriti Ministrite Nõukogu, pole piisavalt läbipaistvad;
- 2) oodatav ELi laienemine tekitab hirmu, et uued liikmesriigid vähendavad praeguste liikmesriikide hääleõiguse kaalu;
- 3) maailmastumine ja ELi struktuur soodustavad negatiivset integratsiooni;
- 4) uurimused ja väike valimisaktiivsus viitavad ebapiisavale usaldusele ELi institutsioonide vastu;
- 5) Euroopa Komisjon, keskpank, ametid ja Euroopa Kohus ei ole vastutavad Euroopa valijaskonna ees.

Artikli autori arvates on ELi kritiseerijate argumendid puudulikud.

Artiklis võrreldakse Euroopa reguleeritud "riiki" kahe föderaldemokraatiaga – Šveitsi ja Ameerika Ühendriikidega – vastavalt seitsmele demokraatia skaalale. Autori arvates peaks tulemus üllatama ELi kritiseerijaid: ELi institutsioone saab hästi võrrelda USA ja Šveitsi "mudeldemokraatiatega". Vähem kui viiekümne aastaga on EL muutunud valitsustevahelisest lepingust suureneva ühtsusega koosluseks, millel on paljud riiki iseloomustavad tunnused: territoorium ja lipp, raha ja keskpank, seadusandlik, täidesaatev ja kohtuvõim ning peagi ka relvajõud.

Artiklis jõutakse järeldusele, et ELis on demokraatia peaaegu sama tugev kui enamikus

liberaalsetes demokraatiates. Kui EL kannatabki demokraatia defitsiidi all, siis vaevalt et ainukesena.

Refereerinud Maiu Merihein

EUROOPA PÕHISEADUSE LEPINGU DEBATT EESTI TRÜKIMEEDIAS 2005-2007

Kitus, Andro. Europeanization, democratic deficit and the constitutional debate in Estonia.

Innovation: The European Journal of Social Science Research. Vol. 21 (2008), no. 2, p. 111-129.

Artiklis esitatakse Eesti trükimeedia diskursuse süvaanalüüs Euroopa põhiseaduse lepingu küsimuses ajavahemikul juuni 2005 – juuli 2007.

Euroopa uuringute üheks keskseks kontseptsiooniks on demokraatia defitsiidi mõiste. Erinevad uurijad on väljendanud arvamust, et Euroopa Liit kannatab demokraatia defitsiidi all, sest need demokraatlikult valitud riigisisised poliitikud, kes kannavad demokraatlikku vastutust, kaotavad kontrolli nende faktorite üle, mis mõjutavad kodanike elu ning need, kellel on võim Euroopa tasandil, ei vastuta oma otsuste eest. Artiklis seostatakse demokraatia defitsiit nii Euroopa Liidu institutsionaalse ülesehitusega kui siseriiklike poliitikutega. Autor on seisukohal, et demokraatia defitsiidi probleemi saab lahendada suurendades poliitiliste parteide ja kodanikuühiskonnas osalejate rolli poliitilises kommunikatsioonis.

Uuringu eesmärgiks on selgitada, kui politiseeritud on Euroopa põhiseaduse lepingu diskursus Eestis, millisel määral on Eesti avalik sfäär euroopastatud ning milline on demokraatia võimalikkus Euroopa Liidus. Selleks analüüsis autor kokku 40 artiklit, mis olid avaldatud ajalehtedes Postimees, SL Õhtuleht ja Molodjož Estonii. Analüüsitavateks aspektideks olid debatis osalejad ning nende päritoluriigid, Euroopa Liidu tegevusvaldkondade kajastamine trükimeedias ning debatis kasutatud argumentatsioonistrateegiad.

Järelemõtlemisperioodil domineerisid põhiseaduslepingu debatis valitsus- ja parlamendiliikmed, kohtunikkond ning poliitikud. Teiseks suuremaks grupiks olid Euroopa Komisjoni ja Euroopa Parlamendi esindajad. Kuigi referendumide läbikukkumine Prantsusmaal ja Hollandis oleks eeldanud riigi osaluse vähenemist avalikus debatis, moodustas kodanikeühenduste osalus debatis vaid ühe protsendi.

Läbiviidud uuring näitab, et 53% Eesti meedia diskursuses osalejatest pärinesid väljaspoolt Eestit. See on seletatav asjaoluga, et Euroopa põhiseaduse leping ei andnud Eesti osalejatele piisavalt põhjust ei omavaheliseks argumenteerimiseks ega avalikkusele selgitamiseks. Ühendkuningriigist, Prantsusmaalt ja Saksamaalt pärit debatis osalejate osakaal näitab, et Eesti meedia peab vanasid liikmesriike Euroopa Liidu poliitikas mõjukateks.

Trükimeedia kajastuste analüüsisist ilmneb, et parlamendi- ja kohalike omavalitsuste valimiste ja Euroopa Liidu temaatika vaheline seos on nõrk ning teatud juhtudel saavad suhteliselt väheolulised poliitilised sündmused ebaproportsionaalselt suure kajastatuse osaliseks. Autor on seisukohal, et põhiseaduslik debatt ei olnud tugevalt politiseeritud ning põhiseaduse lepinguga seonduvat kajastas meedia tasakaalustatult, kasutades peamiselt passiivset argumentatsioonistrateegiat (kirjeldavat või hindavat).

Kokkuvõtvalt arvab autor, et kuigi avalik toetus Euroopa Liidu liikmelisusele on kõrge ja uuring kinnitas märkimisväärse horisontaalse euroopastumise olemasolu poliitilises kommunikatsioonis, ei ole debati iseloom muutunud ning kodanikuühiskonna hääl selles on süstemaatiliselt alaesindatud. Avaliku debati mittetekkimise peamise põhjusena näeb autor Euroopa põhiseaduse lepingu kitsat juriidilist tõlgendamist välislepinguna, mille ratifitseerimine kuulub parlamendi pädevusse.

Refereerinud Margit Parts

Euroopa Liidu infokeskuses leiduvad raamatud

Bellamy, Richard ; Castiglione, Dario. The uses of democracy: reflections on the European democratic deficit. *In: Eriksen, E. O., Fossum, J. E. (eds.). Democracy in the European Union : integration through deliberation?.* London ; New York : Routledge, 2000, pp. 65-84. Kohaviit: 2-01-00622.

Civil society participation in European and global governance : a cure for the democratic deficit? / edited by Jens Steffek ... [et al.]. - Basingstoke [etc.] : Palgrave Macmillan, 2008. Kohaviit: 2-08-02336.

Democracy in the European Union. *In: Karr, Karolina. Democracy and lobbying in the European Union.* Frankfurt am Main ; New York : Campus-Verlag, 2007, pp. 89-140. Kohaviit: 2-08-03815.

The 'double democratic deficit' : parliamentary accountability and the use of force under international auspices / edited by Hans Born and Heiner Hänggi. Aldershot ; Burlington, VT : Ashgate, 2003. xvi, 242 lk. Kohaviit: 2-05-04806.

EU administrative governance / edited by Herwig C.H. Hofmann and Alexander H. Türk. Cheltenham ; Northampton, MA : E. Elgar, 2006. xii, 622 lk. Kohaviit: 2-06-07837.

European governance : policy making between politicization and control / edited by G.P.E. Walzenbach. Aldershot ; Burlington, VT : Ashgate, c2006. vi, 246 lk. Kohaviit: 2-06-06466.

Gustavsson, Sverker. Defending the democratic deficit. *In: Weale, A., Nentwich, M. (eds.). Political theory and the European union : legitimacy, constitutional choice and citizenship.* London ; New York : Routledge, 1998, pp. 63-79. Kohaviit: PL A/4634; 3 [2001].

Hix, Simon. What's wrong with the European Union and how to fix it. - Cambridge ; Malden, MA : Polity, 2008. xii, 220 lk. Kohaviit: 2-08-09222

Introductory overview: the 'democratic deficit' and the normative turn in European Union studies. *In: Warleigh, Alex. Democracy and the European Union. Theory, practice and reform.* Sage Publications, 2003, pp. 1-28. Kohaviit: 2-05-06943.

Jolly, Mette. The European Union and the people. Oxford ; New York : Oxford University Press, 2007. xiv, 261 lk. Kohaviit: 2-07-09016.

Priks, Pille ; Veebel, Viljar. Otsides lahendust demokraatia defitsiidile Euroopa Liidus: kaasav demokraatia Euroopa Tulevikukonvendi näitel. Tartu : [Tartu Ülikool], 2004. Kohaviit: P₃E A/2408; 21. Kättesaadav ka võrguteavikuna http://ec.ut.ee/ecu/images/stories/toimetised/Toimetised_21_Veebel%20ja%20Priks.pdf

Ruzza, Carlo. Europe and civil society : movement coalitions and European governance. Manchester ; New York : Manchester University Press : distributed exclusively in the USA by Palgrave, c2004. xi, 221 lk. Kohaviit: 2-06-04429.

Schmidt, Vivien Ann. Democracy in Europe : the EU and national politics. Oxford [etc.] : Oxford University Press, 2006. xv, 317 lk. Kohaviit: 2-07-09799.

Artikleid teadusajakirjades

Auberger, Tobias ; Iszkowski, Krzysztof. Democratic theory and the European Union: focusing on 'interest' or 'reason'?. // Journal of European Integration. Vol. 29 (2007), no. 3, p. 271-284.

Bellamy, Richard. Still in deficit: rights, regulation, and democracy in the EU. // European Law Journal. Vol. 12 (2006), no. 6, p.725-74.

Boyce, Brigitte. The democratic deficit of the European Community. // Parliamentary Affairs. Vol. 46 (1993), no. 4, p. 459-477.

Crombez, Christophe. The democratic deficit in the European Union: much ado about nothing?. // European Union Politics. Vol. 4 (2003), no.1, p.101-120.

Decker, Frank. Governance beyond the nation-state : reflections on the democratic deficit of the European Union. // Journal of European Public Policy. Vol. 2 (2002), p. 256–72.

Elgie, Robert. The politics of the European Central Bank: principal–agent theory and the democratic deficit. // Journal of European Public Policy. Vol. 9 (2002), no. 2, p.186-200.

Etzioni, Amitai. The community deficit. // Journal of Common Market Studies. Vol. 45 (2007), no.1, p. 23-42

Featherstone, Kevin. Jean Monnet and the 'democratic deficit' in the European Union. // Journal of Common Market Studies. Vol. 32 (1994), no. 2, p. 149–170.

Follesdal, Andreas ; Hix, Simon. Why there is a democratic deficit in the EU : a response to Majone and Moravcsik. // Journal of Common Market Studies. Vol. 44 (2006), no. 3, p. 533-562.

Geddes, Andrew. Immigrant and ethnic minorities and the EU's 'democratic deficit'. // Journal of Common Market Studies. Vol. 33 (1995), no. 2, p. 197–217.

Giorgi, Liana ; Crowley, John ; Ney, Steven. Surveying the European public space - a political and research agenda. // Innovation: The European Journal of Social Sciences. Vol. 14 (2001), no. 1, p. 73-83.

Katz, Richard S.. Models of democracy: elite attitudes and the democratic deficit in the European Union. // European Union Politics. Vol. 2 (2001), no. 1, p. 53-79.

Kitus, Andro. Europeanization, democratic deficit and the constitutional debate in Estonia. // *Innovation: The European Journal of Social Sciences*. Vol. 21 (2008), no. 2, p. 111-129.

König, Thomas. Discontinuity: another source of the EU's democratic deficit?. // *European Union Politics*. Vol. 8 (2007), no. 3, p. 411-432.

Majone, Giandomenico. Europe's 'democratic deficit': the question of standards. // *European Law Journal*. Vol. 4 (1998), no. 1, p. 5-28.

Michalowicz, Irina. Analysing structured paths of lobbying behaviour: why discussing the involvement of 'civil society' does not solve the EU's democratic deficit. // *Journal of European Integration*. Vol. 26 (2004), no.2, p.145-170.

Moravcsik, Andrew. In defence of the 'democratic deficit': reassessing legitimacy in the European Union. // *Journal of Common Market Studies*. Vol. 40 (2002), no. 4, p. 603-24.

Neunreither, Karlheinz. The democratic deficit of the European Union: towards closer cooperation between the European Parliament and the national parliaments. // *Government and Opposition*. Vol. 29 (1994), no. 3, p. 299-314.

Nowina-Konopka, Piotr. Democratic deficit: a European scapegoat for domestic trouble. // *European Foreign Affairs Review*. Vol. 8 (2003), no.1, p.1-4.

Zweifel, Thomas D. ... Who is without sin cast the first stone: the EU's democratic deficit in comparison. // *Journal of European Public Policy*. Vol. 9 (2002), no.5, p. 812-840.

Tsakatika, Myrto. Governance vs. politics: the European Union's constitutive 'democratic deficit'. // *Journal of European Public Policy*. Vol.14 (2007), no. 6 p. 867-885.

Tsebelis, Georg. Thinking about the recent past and the future of the EU. // *Journal of Common Market Studies*. Vol. 46 (2008), no. 2, p. 265-292.

Warleigh, Alex. 'Europeanising' civil society: NGOs as agents of political socialisation. // *Journal of Common Market Studies*. Vol.39 (2001), no.4, p. 619-639.

Artikleid Eesti väljaannetes

Ahi, Kaili. Euroopa Liidu põhiseaduse leping. // Välisministeeriumi aastaraamat 2004. – Tallinn, 2005, lk. 15-18.

MÄRKUS: EL-i põhiseaduse lepingu väljatöötamise ajendiks oli vajadus muuta ühenduse tegevus demokraatlikumaks, inimestele mõistetavamaks ning otsustamine lihtsamaks ja tõhusamaks.

Bahovski, Erkki. Austria keeruline teekond Euroopa Liidus. // *Postimees* (2000) 4. veebr., lk. 2.

MÄRKUS: Demokraatia kriis Euroopa Liidus, EL ähvardab Austriat isolatsiooniga, kui

võimule tuleb vabaduspartei, EL parlamendi koosseisud parteide järgi. Kommenteerivad: Andres Tarand, Harri Tiido, Sven Mikser. Autor: Rahvaerakond Mõõdukad. Autor: Keskerakond. Parlamendisaadik.

Bahovski, Erkki. Kus on kodanike Euroopa?. // Postimees (2005) 23. mai, lk. 10.
MÄRKUS: Autori hinnangul on Euroopa Liidu suurim probleem rohkes võimuses, kuid pole otseselt kodanikke, kelle üle seda teostada. Lisa: Paanika euoliidus.

Berg, Eiki. Demokraatia ja võrdsus ELis. // Postimees (2002) 22. okt., lk. 13.
MÄRKUS: Nizza lepingust kõneldes on autori seisukoht: demokraatia põhimõtete eestseisjatel EL-is on pea võimatu nõuda riikidevahelist võrdsust.

Kallas, Siim. Siim Kallas : Reformierakonna auesimees, Euroopa Komisjoni asepresident. // Reformikiri (2005) nr. lk. 13.
MÄRKUS: Reformierakonna endine esimees soovib, et inimesed tajuksid paremini demokraatia ja vabaduse erakordsust nii Eestis kui Euroopas ning näeksid rohkem vaeva nende säilitamise nimel.

Keane, John. Rahvahääletus on iganenud nähtus [intervjuu Briti politoloogiga / küsinud] Argo Ideon. // Eesti Ekspress (2004) 29. aprill, lk. B7. (Areen).
MÄRKUS: Briti politooloogi John Keane arvates, on referendumite korraldamine väga tihedalt seotud populistlike tendentsidega, kus ta näeb ka antidemokraatlikke võimalusi. Euroopa demokraatia.

Kionka, Riina Ruth. Euroopast, legitiimsusest ja identiteedist. // Välisministeeriumi aastaraamat 2004. Tallinn, 2005, lk. 9-12.
MÄRKUS: Enda määratlemine EL-i kodanikuna on EL-i legitiimsuse tagamisel kesksel kohal ning legitiimsus on omakorda toimiva demokraatia alus, leiab autor.

Laffranque, Julia. Kodanike või riikide Euroopa?. // Eesti Päevaleht (2005) 10. juuni, lk. 3.
MÄRKUS: Demokraatiast, Euroopa põhiseaduse lepingust ja Euroopa Liidu tulevikust. Lisatud: samal teemal: Briti ajaloolane Timothy Garton Ash: mure immigrantide pärast tõi kriisi ; Prantsuse filosoof Paul Virillo: rahvahääletus ise oli suurim viga.

Nutt, Mart. Kas Euroopa Liit ohustab demokraatiat?. // Maaleht (2000) 10. veebr., lk. 17.
MÄRKUS: Demokraatia defitsiit EL juhtimises seoses Austria uue valitsusega. Autor: Isamaaliit. Parlamendisaadik.

Pääbo, Heiki. Kes ei tunne minevikku, elab tulevikuta. // Pärnu Postimees (2000) 30. mai, lk. 8.
MÄRKUS: Poliitiline kriis Euroopa Liidus. Austria probleem.

Tushin, Sergei. Perestroika po-brjusselski. // Molodjozh Estonii (2005) 23. sept., lk. 7.
MÄRKUS: Eurokomissaride seminaril püüti leida teed Euroopa Liidu kriisist väljatoomiseks, arutlusel oli rootslanna Margot Wallströmi ettepanek ühinenud Euroopa demokratiseerimiseks.

Vilms, Karmen. Demokraatia printsiip Euroopa Ühenduse õiguse printsiibina. // Juridica (2001) nr. 5, lk. 345-352. - Bibl. joonealustes märkustes.
http://www.juridica.ee/juridica_et.php?document=et/articles/2001/5/6507.SUM.php

Üliõpilastööd

Kuuse, Eveli. Euroopa Liidu võitlus demokraatia defitsiidiga : deliberaalse demokraatia võimalikkusest. Tartu : Tartu Ülikool, 2006. [Bakalaureusetöö].

Priks, Pille. Deliberatiivne demokraatia - kas lahendus Euroopa Liidu demokraatia defitsiidile? : dissertatsioon Euroopa õpingute magistri kraadi taotlemiseks. Tartu : Tartu Ülikool, 2004. [Magistritöö].

Rattas, Triin. Demokraatia defitsiidist kandidaatriigi eurodebatis: Eesti trükimeedia näide rahvahääletuse eelsel perioodil 2000–2003. Tallinn : Tallinna Ülikool, 2005.
[Bakalaureusetöö].

Soovik, Ingrid. Demokraatliku legitiimsuse probleeme Euroopa Liidus. Tartu : Tartu Ülikool, 2000. [Bakalaureusetöö].

Täistekste Internetis

Górski, Marcin. The democratic deficit in the EU. (17.10.2008)
<http://www.wpia.uni.lodz.pl/zeupi/pliki/mgorski.pdf>

Milev, Mihail. A 'democratic deficit' in the European Union?. (17.10.2008)
<http://www.geopolitis.net/EUROPE%20EN%20FORMATION/Democratic%20Deficit%20in%20the%20European%20Union.pdf>

Rittenberger, Berthold. Removing conceptual blinders: under what conditions does the 'democratic deficit' affect institutional design decisions?. Constitutionalism Web-Papers, ConWEB No. 5/2003. (17.10.2008)
<http://www.bath.ac.uk/esml/conWEB/Conweb%20papers-filestore/conweb5-2003.pdf>

Wagner, Wolfgang. The democratic deficit in the EU's security and defense policy – why bother?. RECON Online Working Paper 2007/10. (17.10.2008)
http://www.reconproject.eu/main.php/RECON_wp_0710.pdf?fileitem=4866332